

κρούνῳ καλουμένη, τὸ δὲ πάλαι φανερῶν τῶν πηγῶν οὐσῶν Καλλιφόρῃ ὠνομασμένη, ἐκείνη τε ἐγγὺς οὖσα τὰ πλείστου ἀξία ἐχρῶντο καὶ νῦν ἔτι ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου πρό τε γαμικῶν καὶ ἐς ἄλλα τῶν ἱερῶν νομίζεται τῷ ὕδατι χρῆσθαι». Ἐν ἄλλοις δὲ τόποις ἐλαμβάνετο τὸ πρὸς τὸ νυμφικὸν λουτρὸν ὕδωρ οὐχὶ ἀπλῶς καὶ ὁπόθεν τύχοι, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐκασταχοῦ τὴν προτίμησιν ἐχούσης κρήνης ἢ πηγῆς ποταμίου ὕδατος, ὡς ἐν Θήβαις ἐλαμβάνετο ἐκ τοῦ ποταμοῦ Ἰσμηνοῦ· διὸ περὶ γάμου λαθραίως καὶ ἄνευ τῶν συνήθων τελετῶν τελεσθέντος λέγεται παρ' Εὐριπίδῃ (Φοίν. 347) «ἀνυμέναία δ' Ἰσμηνὸς ἐκηδεύθη λουτροφόρου χλιδαῶς», καὶ ἐν γένει σημειοῦται, ὅτι «ἦν ἔθος τοῖς παλαιοῖς, ὅτε ἐγήμε τις, ἐπὶ τοῖς ἐγγχωρίοις ποταμοῖς ἀπολούεσθαι»· ἀπηρτεῖτο δὲ πρὸς τοῦτο πάντως ζῶν ὕδωρ πηγαῖον ἢ ποτάμιον διὰ τὴν συμβολικὴν αὐτοῦ σημασίαν, ὡς ὁ σχολιαστὴς σημειοῖ· «εἰώθασι γὰρ οἱ παλαιοὶ ἀπολούεσθαι ἐπὶ τοῖς ἐγγχωρίοις ποταμοῖς καὶ περιρραίνεσθαι, λαμβάνοντες ὕδωρ τῶν ποταμῶν καὶ πηγῶν, συμβολικῶς παιδοποιίαν εὐχόμενοι, ἐπεὶ ζωοποιὸν τὸ ὕδωρ καὶ γόνιμον». Τὴν κατὰ τοὺς γάμους χρῆσιν ποταμίων λουτρῶν ὡς γενικωτέραν καὶ ἐκτὸς τῆς ἰδίως Ἑλλάδος ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν μονθάνομεν καὶ ἐκ τῶν λεγομένων ἐν τῇ τῷ Αἰσχίνῃ ἀποδιδομένη δεκάτῃ ἐπιστολῇ, ὅτι δηλαδὴ «νενομίσται ἐν τῇ Τρωάδι γῆ τὰς γαμουμένας παρθένους ἐπὶ τὸν Σκάμανδρον ἔρχεσθαι καὶ λουσαμένας ἀπ' αὐτοῦ τὸ ἔπος τοῦτο ὡσπερ ἱερὸν τι ἐπιλέγειν, «λάβε μου, Σκάμανδρε, τὴν παρθενίαν». Τὰ αὐτὰ ἐποίουν καὶ ἐν Μαγνησίᾳ, ἐρχόμεναι πρὸς τὸν Μαϊάνδρον.

§ 3. Οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοὶ σημειοῦσιν, ὅτι ταῦτα τὰ λουτρά ἐφέροντο ἐκ τῶν πηγῶν ἢ τῶν ποταμῶν ὑπὸ παιδὸς τῶν πλησιεστάτων συγγενῶν τοῦ γαμβροῦ ἢ τῆς νύμφης, ὃς διὰ τοῦτο ὠνομάζετο λουτροφόρος. Τοῦτο ἀναφέρει ἐν ἐκτάσει ὁ Ἀρποκρατίων (ἐν λέξει λουτροφόρος)· «ἔθος ἦν τοῖς γαμοῦσι λουτρά μεταπέμπεσθαι κατὰ τὴν τοῦ γάμου ἡμέραν· ἐπιεμπον δ' ἐπὶ ταῦτα τὸν ἐγγυτάτω γένους παῖδα ἄρρενα καὶ αὐτοὶ ἐλουτροφόρου· ἔθος δὲ ἦν καὶ τοῖς ἀγάμοις ἀποθανοῦσι λουτροφόραν ἐπὶ τὸ μνήμα ἐφίστασθαι· τοῦτο δὲ ἦν καὶς ὕδριαν ἔχων· λέγει περὶ τούτων

Δείναρχος ἔν τε τῷ κατὰ Θεοδότου καὶ ἐν τῇ κατὰ Καλλισθένους εἰσαγγελίᾳ· τὰ αὐτὰ εὐρηγται καὶ παρὰ Σουΐδα καὶ Φωτίω. Αὕτη ἡ ὠρισμένη εἰδήσις, ὅτι παῖς ἄρρην ἀπεστέλλετο πρὸς τοῦτο τὸ ἔργον, στηριζομένη ἐπὶ δύο ἀτυχῶς ἀπολωλότων λόγων τοῦ Δεινάρχου, ὡφείλε φανῆναι πάντῃ ἀναμφισβήτητος, ἐὰν εὐρίσκετο μόνῃ καὶ μὴ ἀντέφασκον αὐτῇ παντοῖαι ἄλλαι εἰδήσεις. Παρὰ Πολυδεύκει οὐδαμῶς ἀναφέρεται παῖς ἄρρην λουτροφόρος, ἀλλὰ νεῖνις λουτροφόρος ὡς κομίζουσα λουτρά· καὶ παρὰ Δημοσθένει δὲ (Λεωγαρ. 18) θήλεια λουτροφόρος ἀναφέρεται ἐφισταμένη ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἀγάμου ἀποθανόντος Ἀρχιάδου· ὅπερ καὶ ἐμποδίζει ἡμᾶς ὅπως ἄρωμεν τὴν προμνησθεῖσαν ἀντίφασιν διὰ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι παῖς ἄρρην ἔφερε τὸ λουτρὸν τῷ γαμβρῷ, νεῖνις δὲ τῇ νύμφῃ, ἣν ὑπόθεσιν ἄλλως οὐδὲ τὰ ὑπολειπούμενα τεχνικῶς μνημεῖα ἐπιβεβαιουσι, διότι παρέχουσι μὲν ἡμῖν εἰκόνας λουτροφόρων νεανίδων, οὐδαμοῦ δὲ παίδων ἄρρένων λουτροφόρων. Ἄλλ' ἡ ἀντίφασις αὕτη αἰρεται δι' ὅλως ἄλλης ἐκδοχῆς τῶν ἐν τοῖς μνημείοις λουτροφόρων ἐκτιθεμένης κατωτέρω ἐν τοῖς περὶ ταφῶν. Ἄλλη συνήθης πρὸ τοῦ γάμου προπαρασκευὴ ἦν ἡ προσφορά γυνῶν καὶ ἀπαρχῶν, ἰδίως αἱ ἀπαρχαὶ τῶν τριγῶν τῆς κόμης, ἣν ἀπεκείροντο εἰς τιμὴν ἐγχωρίων θεοτήτων καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἔθη. Οὕτως ἐν Μεγάροις καθειστήκει ἔθος ταῖς κόραις χοᾶς πρὸς τὸ τῆς Ἰρινῆς μνημα προσφέρειν πρὸ γάμου καὶ ἀπάρχεσθαι τῶν τριγῶν, καθὰ ἀπεκείραντό ποτε καὶ τῇ Ἐκαέρῃ καὶ Ὠπιδίαι θυγατέρες τῶν Δηλίων (Παυσαν. Α', 43)· περὶ τῆς Δήλου ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος (Δ', 34) ὅτι αἱ κόραι τῶν Δηλίων ἐκείροντο ἐπ' αὐτοῦ ταῖς παρθένοις ταῖς ἐξ Ὑπερβορείων ἐλθούσαις καὶ τελευτησάσαις ἀποτεμνόμεναι πρὸ τοῦ γάμου πλόκαμον καὶ ἐλίξασαι περὶ ἄτρακτον εἰς σημεῖον τῶν οικιακῶν ἔργων, οἷς ἔμελλον προσέχειν, ἐτίθεσαν ἐπὶ τὸ σῆμα αὐτῶν, ὡς πάλιν καὶ οἱ παῖδες τῶν Δηλίων ἐποίουν τὸ αὐτό, ἐλίξαντες πλόκαμον τῶν τριγῶν περὶ χλόην τινά, σύμβολον τῶν γεωργικῶν ἔργων κατὰ τοὺς ἀρχαίους θεσμοὺς τοῦ γάμου. Καὶ περὶ τοῦ Ἀργεῖος ἀναφέρεται, ὅτι κατὰ ἔθος προγόνων αἱ Ἀργεῖαι παρθένοι, ἅμα φθάνουσαι εἰς ὥραν γάμου ἀπήρχοντο τῆς παρ-

θενικῆς κόμης καὶ παρητοῦντο τὰ πρῶτα νυμφικά λέχη *)· καὶ γενικώτερον σημειοῦται παρὰ Πολυδεύκει ὅτι τότε πρὸ τοῦ γάμου καὶ τῆς κόμης ἐπῆρχοντο ταῖς θεαῖς αἱ κόραι, καὶ ὁ Ἡσύχιος ἀναφέρει ὡς ἔθει γάμων τὰ προτέλεια καὶ ἀπαρχὰς καὶ τριγῶν ἀφαιρέσεις τῇ θεῷ (τῇ Ἀρτέμιδι) μίαν ἡμέραν πρὸ τῶν γάμων τῆς παρθένου.

§ 4. Μετὰ ταῦτα ἐπῆρχετο ἡ προμνησθεῖσα μεγάλη θυσία, τὰ πραγματὰ ἢ προτέλεια, ἐν ᾗ ἔθουον διαφόροις θεοῖς διάφορα θύματα, πρὸ πάντων δὲ μύσχους ἢ δαμάλεις διὰ τὸν συμβολικὸν χαρακτῆρα τῆς ἀκακίας καὶ ἀθωότητος, δι' ὃν καὶ τὴν χολὴν ἐξήρουν ἀπὸ τῶν θυμάτων καὶ ἀπέβριπτον· ἔτι δὲ παρῆσαν καὶ χέρνιθες μεθ' ὕδατος καθαρσίου εὐτρεπισμέναι καὶ προχύται μετὰ πυρὸς καθαρσίου· ἀλλὰ καὶ ἔνορκος ὑποχρέωσις τοῦ νέου ζεύγους ἐγένετο, ἐπομνυμένου μετὰ τῶν πατέρων καὶ τῶν συγγενῶν ἐνώπιον τῶν θεῶν, ὅτι συνελεύσονται ἐπὶ κοινωσίᾳ βίου καὶ γενέσει τέκνων κατὰ νόμον. Ἄρμόδιοι δὲ θεοί, ὧν ἐνώπιον ἐγένετο ἡ δι' ὄρκου πίστωσις, ἦσαν οἱ γαμήλιοι θεοὶ Ζεὺς τέλειος καὶ Ἥρα τελεία. Πάντως ἡ καταλληλοτάτη εὐκαιρία πρὸς τοιαύτην ἔνορκον πίστωσιν ἦν ἡ τῆς προγαμίου θυσίας, ἀλλὰ πιθανῶς ἐγένετο καὶ ἐν ἄλλαις εὐκαιρίαις πρότερον. Ἀμέσως μετὰ τὴν γαμήλιον θυσίαν καὶ ἀναποσπάστως ἀπ' αὐτῆς παρείπετο ἡ γαμικὴ ἐστίασις ἢ καλουμένη γαμικὴ θοίνη ἢ καὶ ἀπλῶς γάμος, ἧς ἐκοινώνει καὶ ἡ νύμφη ἐν τῷ μέσῳ τῶν γυναικῶν κεκαλυμμένη, ὅτε καὶ διωρίζετο ἰδιαιτέρα θέσις ταῖς γυναῖξιν, ὧν ἄλλως ὁ ἀριθμὸς ἦν ἐνιχυοῦ περιορισμένος καὶ δι' ἃς ἦν ἀναγκαία ἡ ἐν τῇ γαμηλίᾳ ἐστίασει παρουσία τῶν γυναικονόμων. Διὰ τὴν εἰς τὰ γαμικὰ συμπόσια παρουσίαν τῶν γυναικῶν ἤθελεν ἀπαγορευθῆναι ταῖς φαυλοβίοις τὴν εἰς τοὺς γάμους εἴσοδον ὡς καὶ τὴν εἰς τὰς γενέσεις τῶν παιδῶν, τὸν δ' ἀριθμὸν τῶν ἐστιωμένων ἤθελε περιορίσαι εἰς εἴκοσι λέγων (Νομ. Γ'. σ. 775) ὅτι ἀχρὴ συγκλεῖν εἰς τὰς ἐστίασεις (τῶν γάμων) φίλους μὲν καὶ φίλας

*) Stat. Θηβ. Β'. 255. « hic more parentum lasides, thalamis ubi casta adolescerat neta, virginens libare comas primosque solebant excusare toros ».

μή πλείους πέντε εκατέρων, συγγενῶν δὲ καὶ οἰκείων ὡσαύτως τοσοῦτους ἄλλους». Ἐν Ἀθήναις ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ὤφειλε μὴ ὑπερβαίνειν τὴν τῶν τριακοντα, ἐν δ' Ἰάσω ἦν περιορισμένος εἰς δέκα ἀνδρας καὶ δέκα γυναῖκας. Ἀλλαχοῦ καὶ ἄλλοτε ἀναμφιβόλως ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἠδύνατο εἶναι καὶ μείζων. Παρὰ Λουκιανῷ (Συμπ. Β) αἱ γυναῖκες μόναι κατέχουσι μίαν ὄλην τράπεζαν ἢ μᾶλλον ἓνα ὄλον κλιντήρα, ἔνθα λέγει· «δέον δὲ ἤδη κατακλίνεσθαι, ἀπάντων σχεδὸν παρόντων, ἐν δεξιᾷ μὲν εἰσιόντων αἱ γυναῖκες ὄλον τὸν κλιντήρα ἐκείνον ἐπέλαβον οὐκ ὀλίγαι οὔσαι καὶ ἐν αὐταῖς ἡ νύμφη πάνυ ἀκριβῶς ἐγκεκαλυμμένη ὑπὸ τῶν γυναικῶν περιεχομένη». Ἀλλὰ καὶ τέσσαρες τράπεζαι γυναικῶν καὶ ἕξ ἀνδρῶν ἀναφέρονται παρ' Ἀθηναίῳ (ΙΔ', σ. 644 d). Σημειωτέον δὲ, ὅτι ἡ γαμικὴ ἐστίασις ἢ ὑπὸ τοῦ πατρὸς διδομένη ἐγένετο οὐχὶ ὡς ἀπλῆ τελετὴ καὶ ἑορτὴ, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ παρουσία τῶν συγγενῶν καὶ φίλων ἦν ἀναγκαία· διότι ἐν χρόνοις, ἐν οἷς ἔλειπεν ἐντελῶς ἀκριβῆς ἐξέλεγχις τῶν γάμων, οἷα παρ' ἡμῖν ὑπάρχει διὰ τε τῶν συμβολαιογραφικῶν καὶ τῶν ἀστικῶν μητρῶων, ἐνομιζέτο εὐχῆς ἔργον τὸ συνάγειν ὅτι πλείστους μάρτυρας τῆς συνομολογηθείσης συναφείας καὶ πρὸς τοῦτο ἐχρησίμευον οἱ εἰς τὴν ἐστίασιν προσκεκλημένοι. Ὑπὸ τοιαύτην ἐποψιν λέγεται παρὰ Δημοσθένει (πρὸς Ὀνήτορ. Α', 21) ὅτι «τῶν τοιούτων ἕνεκα καὶ γάμους ποιοῦμεν καὶ τοὺς ἀναγκαιοτάτους παρακαλοῦμεν, ὅτι οὐ πάρεργον, ἀλλ' ἀδελφῶν καὶ θυγατέρων βίους ἐγχειρίζομεν, ὑπὲρ ὧν τὰς ἀσφαλείας μάλιστα σκοποῦμεν»· διὸ καὶ παρὰ Πλουτάρχῳ (Συμποσ. Δ', 3) εἰς ἀπάντησιν πρὸς τὸ ζήτημα, «διὰ τί πλείστους ἐν γάμοις καλοῦσι»; ἀρκεῖ ἡ ἀπλῆ λύσις, «ἵνα πολλοὶ συνειδῶσι καὶ μαρτυρῶσιν ἐλευθέροις οὔσαι καὶ παρ' ἐλευθέρων γαμοῦσι». Καὶ τῷ ὄντι ἀναφέρεται περίστασις, καθ' ἣν καὶ ἐνώπιον δικαστηρίου ἐκ τοιαύτης ἐστίασεως γάμων ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ γυνὴ ἦν πράγματι καὶ νόμιμος γαμετὴ σύζυγος (παρ' Ἰσαίῳ περὶ Κιρ. κλ. 9, 18, 20). Πάντως δὲ τοῦτο τὸ γαμικὸν συμπόσιον, ὡς καὶ ἐκ τῶν προηγουμένων ἐξάγεται, ἐγένετο οὐχὶ μετὰ τὴν εἰς τὸν οἶκον τοῦ νυμφίου ἀπαγωγὴν τῆς νύμφης, ὡς τινες ὑπετόπασαν, ἀπηρχαιωμένον

σφάλμα επαναλαβόντες, ἀλλ' ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς τῆς νύμφης πρὸς τῆς ἀπαγωγῆς αὐτῆς. Τὴν χρονικὴν ἀκολουθίαν καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐστιάζσεως καὶ τῶν ἄλλων καταδεικνύει ἄριστα τὸ ὑπὸ Λουκιανοῦ (Συμπ. 47) ἀναφερόμενον, ὅτι μετὰ τὴν εἰς πάλιν καὶ πληγὰς κατακλήσασαν ἐστίασιν ὁ τραυματισθεὶς νυμφίος ἀπήγατο εἰς τὴν οἰκίαν, ἀνατεθεὶς ἐπὶ τὸ ζεῦγος, ἐρ' οὐ ἔμελλεν ἀπάξειν τὴν νύμφην! Αὕτη λοιπὸν ἢ τῆς ἐστιάζσεως τῶν γάμων πράξις ἀπετέλει τὴν μετάβασιν τὴν πρὸς τὴν μετὰ πομπῆς ἀπαγωγὴν τῆς νύμφης, ἀπαγομένης εἰς τὸν οἶκον τοῦ νυμφίου.

§ 5. Ἀλλὰ πρὶν ἢ περιγράψωμεν τὸν τρόπον ταύτης τῆς πομπικῆς μεταβάσεως καὶ τὰς παρεπομένας τελετὰς καὶ τὰ ἔθιμα, ὀφείλομεν εἰπεῖν ὀλίγα περὶ τοῦ Σπαρτιακοῦ κατὰ τοὺς γάμους ἔθους, ὅπερ ὅμως οὐδὲν ἄλλο ἦν ἢ τὸ ἀρχαῖον ἐλληνικὸν ἔθος. Γνωστόν, ὅτι παρὰ τοῖς Σπαρτιάταις συνήθως ὁ νυμφίος ἤρπαζε καὶ ἀπῆγε τὴν νύμφην βεβαίως συναινέσει τῶν γονέων ἢ συγγενῶν αὐτῆς. Ὁ δὲ παρὰ τοῖς Λακεδαιμονίοις διατηρηθεὶς ἀρχαῖκός οὗτος τύπος τῆς ἀρπαγῆς συνεπῆγτο καὶ ἐπὶ ἰκανὸν ἔτι χρόνον κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐγγάμου βίου τὴν περὶ τὰς γαμικὰς σχέσεις μυστικότητά, ὥστε ὁ νυμφίος ἤδειτο μὲν ὀφθῆναι εἰσιῶν πρὸς τὴν νύμφην, ἤδειτο δὲ ὀφθῆναι ἐξιῶν. Ἐὰς τῆς Σπαρτιατικῆς ἀρπαγῆς καὶ ἀπαγωγῆς καὶ τὰ μετὰ ταῦτα ἔθιμα περιγράφει ὁ Πλούταρχος (Λυκούργ. 15): «ἐγάμουν δὲ δι' ἀρπαγῆς οὐ μικρὰς οὐδ' ἀώρους πρὸς γάμον, ἀλλὰ καὶ ἀκμαζούσας καὶ πεπεύρους· τὴν δ' ἀρπασθεῖσαν ἢ νυμφεύτρια καλουμένη παραλαβοῦσα τὴν μὲν κεφαλὴν ἐν χροῖ περιέκειρεν (παραδλητέον τὸ ἰουδαϊκὸν ἔθος), ἱματίῳ δ' ἀνδρείῳ καὶ ὑποδήμασιν ἐνσκευάσασα, κατέκλινεν ἐπὶ στιδύδα μόνην ἄνευ φωτός· ὁ δὲ νυμφίος οὐ μεθύων οὐδὲ θρυπτόμενος, ἀλλὰ νήφων, ὥσπερ αἰὶ δεδειπνηκῶς ἐν τοῖς φιδιτίοις παρεισελθὼν ἔλυσεν τὴν ζώνην καὶ μετήνεγκεν ἀράμενος ἐπὶ τὴν κλίνην, συνδιατρέψας δὲ χρόνον οὐ πολὺν, ἀπῆγει κοσμίως οὐπὲρ εἰώθει τὸ πρότερον καθευδήσων μετὰ τῶν ἄλλων νέων· καὶ τὸ λοιπὸν οὕτως ἔπραττε, τοῖς μὲν ἡλικιωτάις συνδιημερεύων καὶ συναναπαυόμενος, πρὸς δὲ τὴν νύμφην μετ' εὐ-

λαβείας φοιτῶν, αἰσχυρόμενος καὶ δευδοικῶς, μή τις αἰσθοῖτο τῶν ἐνδόν». Αἱ δὲ ἐπὶ ὑπολειφθέντων μνημείων τῆς ἑλληνικῆς τέχνης (τῆς φιλοτιμουμένης ἀπαμιμεισθαι σκηνὰς τοῦ γαμικοῦ βίου) συχνάκις ἀπαντῶσαι παραστάσεις, ἐν αἷς νεανίας διώκει γυναῖκα καὶ βία περιπτύσσεται καὶ κρατεῖ αὐτήν, φαίνεται ὅτι ἐκφράζουσι μᾶλλον μυθολογικὴν ὑπόθεσιν, τὴν ἀρπαγὴν τῆς Θέτιδος, καὶ οὐχὶ γενικωτέραν καὶ μετὰ ταῦτα ἐπικρατήσασαν συνήθειαν τοῦ ἀρπάξαι παρθένους. Ἄλλὰ καὶ παρὰ Βυζαντίοις ἀναφέρεται ὅτι ὑπῆρχε νόμος νομιμοποιῶν τρόπον τινὰ τὴν ἀρπαγὴν», «εἰ τις ἀρπάξας παρθένον φθίσας ποιήσει γυναῖκα» ('Αχιλ. Τάτ. Β', 13) καὶ ἐν Ἀθήναις δὲ ἡ ἀπαγωγή κόρης ἐτιμωρεῖτο κατὰ Σολῶνειον νόμον ὡς ἑλαφρά ὕβρις, διότι εὐκόλως ἡ καταστροφή τριαύτης ἀρπαγῆς καὶ βίας ἦν ὁ γάμος (Πλουτ. Σέλ. 23).

§ 6. Ἄλλὰ τὸναντίον τῷ Σπαρτιατικῷ ἔθει ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαγῶ συνήθως ἡ νύμφη μετεφέρετο περὶ τὴν ἐσπέραν ἀπὸ τῆς πατρικῆς οἰκίας εἰς τὴν τοῦ νυμφίου ἐφ' ἀμάξης, καθ' ὅσον αἱ περιστάσεις ἐπέτρεπον τὸ τοιοῦτο, συρομένης ὑπὸ ἡμιόνων ἢ βοῶν, ἐφ' ἧς ἐκάθητο ἐν τῷ μέσῳ μεταξὺ τοῦ νυμφίου καὶ τοῦ παρανύμφου· οὗτος δέ, ὢν στενὸς συγγενῆς ἢ φίλος δι' αὐτὸ τοῦτο ἐκαλεῖτο καὶ πάροχος. Τοῦτο τὸ ἔθος ἐντελῶς περιγράφεται παρὰ Φωτίῳ (Λεξ. σ. 52): «ζεύγος ἡμιονικὸν ἢ βοεικὸν ζεύξαντες, τὴν λεγομένην κλινίδα, ἣ ἴστιν ὁμοία διέδρω (δίφρω);, τὴν τῆς νύμφης μέθοδον ποιοῦνται· παραλαβόντες δὲ αὐτὴν ἐκ τῆς πατρῴας ἐστίας ἐπὶ τὴν ἄμαξαν ἄγουσιν εἰς τὰ τοῦ γαμοῦντος ἐσπέρας ἰκανῆς· κάθηνται δὲ τρεῖς ἐπὶ τῆς ἀμάξης, μέση μὲν ἡ νύμφη, ἐκατέρωθεν δὲ ὁ τε νυμφίος καὶ ὁ πάροχος· οὗτος δ' ἔστι φίλος ἢ συγγενῆς ὅτι μάλιστα τιμώμενος καὶ ἀγαπώμενος· ἐπειδὴ δὲ ἡ ἄμαξα ὄχημα ἐλέγετο, ὁ ἐκ τρίτου παροχούμενος πάροχος ἐκλήθη, καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς συνηθείας, κἂν πεζοὶ μετίωσιν τινες κόρην, ὁ τρίτος συμπαρὼν πάροχος λέγεται»· παρὰ Πολυδεύκει (Γ', 40) γίνεται αὕτη ἡ διάκρισις, ὅτι, ὅτε ἐπὶ ζεύγους μετήεσαν τὰς νύμφας, ὅπερ ὡς ἐπὶ τὸ πάλυ ἐγίνετο, ὁ παράνυμφος νυμφευτῆς ὠνομάζετο πάροχος, εἰ δὲ ἡ νύμφη ἀφι-

κνεῖτο πεζή, ὁ παράνυμφος ἐκεῖνος ἐκαλεῖτο χαμαίπους (ὅπερ ὄνομα κακῶς ἀπονέμουςί τινες τῇ νύμφῃ πεζῇ βαδιζούσῃ)· παρά τῷ αὐτῷ (I, 33) ἐξηγεῖται ἀκριβέστερον καὶ ἡ προμνησθεῖσα κλινίς· οὕτως ἐκαλεῖτο ἰδίως τὸ ἐπὶ τῆς ἀμάξης καταστρωννύμενον, ὅταν μετίωσι τὰς νύμφας, ἐφ' οὗ κάθηται ἡ νύμφη μεταξὺ τοῦ παρόχου τε καὶ τοῦ νυμφίου. Ἐκτὸς δὲ τοῦ ὕψ' ἡμιόνων καὶ βοῶν ἐλκομένου ὄχηματος ἦν ἐνίοτε εὐχρηστος καὶ δίφρος, συρόμενος ὕψ' ἵππων, ὡς ὁ παρ' Εὐριπίδῃ ('Ἐλεν. 723) θεράπων λέγει τῇ Ἑλένῃ· «καὶ λαμπάδων μεμνήμεθ' ἄς τετραόροις ἵπποις τροχάζων παρέφερον· σὺ δ' ἐν δίφροις σὺν τῷδε νύμφῃ δῶμ' ἔλειπες ὄλβιον». Ἐθριππον τοιοῦτον γαμικὸν ὄχημα, οὗ τὰς ἡνίας κρατεῖ αὐτὸς ὁ δαφνηφόρος Ἀπόλλων, πεζὸς βαίνων αὐτὸς, εὐρίσκομεν καὶ ἐπὶ τεχνικῶν μνημείων, ἐνθα ἀπέναντι αὐτοῦ ἔρχεται καὶ ἡ Ἄρτεμις μετὰ κιθάρας ὡς Ὑμνία καὶ Ὑμεναία, προηγείται δὲ ὁ γενειοφόρος, κισσοστεφῆς Ἑρμῆς, κρατῶν κηρύκειον, καὶ ἐν τέλει τῆς πομπικῆς τελετῆς ἔρχεται ἡ Ἀητώ μετὰ στεφάνου δάφνης ἐν τῇ ἀνυψωμένῃ δεξιᾷ καὶ θαδὸς ἐν τῇ ἀριστερᾷ. Ἡ νύμφη κατὰ ταύτην τὴν πομπικὴν μετάβασιν ἦν ἀρκούντως κεκοσμημένη, πρὸ πάντων δὲ ἠλειμμένη μύροις, μεμυρισμένη μύροις στακτοῖς, δι' ὧν φαίνεται ὅτι ἠλείφετο καὶ ὁ νυμφίος αὐτὸς, ἔτι δὲ ἐστεφανωμένη διὰ γαμηλίου στέφους ἐκ διαφόρων κηπαίων ἢ ἀρουραίων φυτῶν ἢ ἀφιερωμένων τῇ Ἀφροδίτῃ ἢ ἐχόντων συμβολικὴν σημασίαν, πρὸς ἣν πάντοτε τοσοῦτον ἀπέβλεπεν ὁ ἑλληνικὸς βίος, ὅσον ἐκ μηχανῶν καὶ μύρτων, ἐν δὲ Βοιωτίᾳ ἰδίως ἐξ ἀσφαραγωνιάς, διὰ τὴν συμβολικὴν ἐννοίαν, ὅτι, ὡς ἐκείνη ἐκ τραχυτάτης ἀκάνθης ἀναδίδωσιν ἡδίστον καρπὸν, οὕτω καὶ ἡ νύμφη ἔμελλε παρέξειν ἡμέρον καὶ γλυκεῖαν συμβίωσιν τῷ μὴ φυγόντι μηδὲ δυσχεράναντι τὴν πρώτην χαλεπότητα αὐτῆς. Ὁμοίους στεφάνους φαίνεται ὅτι ἐφόρει καὶ ὁ νυμφίος, ἰσως δὲ καὶ οἱ συνοδεύοντες αὐτοῖς. Καὶ ἡ ἄλλη δὲ στολὴ τοῦ τε νυμφίου καὶ τῆς νύμφης καὶ τῶν ἄλλων ἦν ἐορτάσιμος καὶ διαφέρουσα τῆς καθ' ἡμέραν, ἦν δὲ τὸ χρῶμα λευκὴ καὶ οὐχὶ ποικιλόχρους ἢ πορφυρᾷ καὶ βαπτῇ ἐσθῆς, ὡς ἐσφαλμένως ἐξέθηκάν τινες τῶν γραμματικῶν, πρὸς τὸ μὴ φαίνεσθαι

τεκμήριον τῆς φθορᾶς. Τὸ δὲ κοσμεῖν ἐν γένει τινὰ ὡς νύμφην ἐλέγετο νυμφοστολεῖν· ἐποίουν δὲ τοῦτο νυμφοστόλοι, περιβάλλοντες τὴν νύμφην ἱμάτιον νυμφικὸν ἢ ἐσθῆτα νυμφικὴν. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον διηυθύνετο ἡ νυμφικὴ πομπὴ πρὸς τὸν οἶκον τοῦ νυμφίου πρὸς τὸν ἦχον κιθάρας καὶ αὐλῶν, ἀδομένου τοῦ Ὑμεναίου, πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ υἱοῦ τῆς Τερψιχόρης Ὑμεναίου, ἰδίως προστάτου τῶν γάμων θεοῦ, περὶ οὗ λέγουσιν οἱ μὲν, ὅτι γῆμας ἐγένετο ἀφανής, οἱ δὲ ὅτι ἐγένετο Ἀργεῖος καὶ ἐπανήγαγεν ἄλλοτε τὰς ὑπὸ πειρατῶν ἀναρπασθείσας Ἀθηναίας παρθένους εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἔλαβεν ὡς ἀνταμοιβὴν τοῦ ζήλου αὐτοῦ μίαν τούτων τῶν αἰχμαλωτίδων, ἣν ἠγάπα τροφεῶς, καὶ ἔκτοτε ἡ μνήμη αὐτοῦ ἐπανήρχετο παρ' Ἑλλησιν ἐν παντὶ γάμῳ. Ἐγένετο δὲ ἡ πρὸς αὐτὸν ἐπιφώνησις ὡδε, « Ὑμῆν Ὑμέναι' ὦ, Ὑμῆν Ὑμέναιε' ὦ », ἢ « Ὑμῆν ὦ, Ὑμέναι' ὦ ». Σημειωτέον δέ, ὅτι ἡ λέξις Ὑμέναιος ἐσήμαινε κατ' εὐρυτέραν ἐκδοχὴν πάντα τὰ ἐν τοῖς γάμοις ἀδόμενα ἄσματα, τὰς Ὑμεναίους καὶ νυμφιδίους κατ' Ἀριστοφάνην ὡδὰς οἶα καὶ ἐν τῇ ἐστιάσει ἤδη τῶν γάμων ἤδοντο, καὶ βεβαίως οὐδαμῶς περιορίζοντο εἰς μόνην τὴν μνησθεῖσαν ἐπιφώνησιν, ἀλλ' ἦσαν ἐγκώμια τοῦ γάμου καὶ ἄλλων τοιούτων. Καὶ τὸ μὲν γαμήλιον αὐλημα ἐγένετο διὰ δύο αὐλῶν, τοῦ ἐνὸς μείζονος καὶ τοῦ ἐτέρου ἐλάσσονος, οἱ οὕτω συμβολικῶς ὑπεδήλουν συμφωνίαν μὲν μεταξὺ τῶν νυμφίων, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὴν προστήκουσαν ὑπεροχὴν τοῦ ἀνδρὸς ὑπὲρ τὴν γυναῖκα· ἡ δὲ ἐν τῇ πομπῇ ἀδομένη κιθαρωδία ἢ αὐλωδία ἐκαλεῖτο, φαίνεται, ἰδίως ἀρμάτειον μέλος. Παρ' Ὀμήρω ἤδη παρίστανται τοιαῦται γαμικαὶ σκηναὶ ἐν τῇ ἐπὶ τῆς Ἡρακλειστοτεύκτου ἀσπίδος εἰρηνικὸν χαρακτῆρα φερούση πόλει· « ἐν τῇ βα γάμοι τ' ἔσαν εἰλαπίνας τε· νύμφας δ' ἐκ θαλάμων δαίδων ὑπο λαμπομενάων, ἠγίνεσι ἀνά ἄστυ· πολὺς δ' Ὑμέναιος ὄρωρει· κοῦροι δ' ὄρχηστῆρες ἐδίνεον, ἐν δ' ἄρα τοῖσιν αὐλοὶ φόρμιγγές τε βοὴν ἔχον· αἱ δὲ γυναῖκες ἰστάμεναι θαύμαζον ἐπὶ πρεθύροισιν ἐκάστη » (Ἰλ. Σ. 491 - 496). Ἐπνεον δὲ τοὺς κολλοὺς καὶ ἔκρουον τὰς κιθάρας αὐλητρίδες καὶ κιθαρίστριαι, ἐπὶ τούτῳ μισθούμεναι. Ἐν τοιαύτῃ ἐπισημοτάτῃ πράξει τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου

καὶ αὐτὴ ἢ οἰκία τοῦ νυμφίου ἦν πανηγυρικῶς διακεκοσμημένη, ἰδίως δὲ αἱ θύραι αὐτῆς ἦσαν κατεστεμμέναι διαφόροις στεφάνοις ἐκ δάφνης καὶ ἐλαίας, ἐνίοτε δὲ καὶ αἱ οἰκίαι ἀμφοτέρων, τοῦ τε νυμφίου καὶ τῆς νύμφης· διὰ τούτων περιήπτετο τῇ τελετῇ τοῦ γάμου ἔτι μείζων ἐπισημότης.

§ 7. Εἶδομεν ὅτι κατὰ ταύτην τὴν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ νυμφίου ἀπαγωγὴν τῆς νύμφης καὶ ὁ νυμφίος αὐτὸς συμπρωχεῖτο, ὡς συνέβαινεν ἀείποτε, ἐὰν ὁ νυμφίος συνήρχετο εἰς πρῶτους γάμους, ἀλλ' ἐὰν συνήρχετο εἰς δεύτερον γάμον, τότε ὤφειλεν ἀντικαθίστασθαι ὑπὸ τινος τῶν συγγενῶν ἢ φίλων αὐτοῦ, ὃς ἔμελλεν ἄγειν τὴν νύμφην εἰς τὰ τοῦ γαμβροῦ καὶ διὰ τοῦτο ἐκαλεῖτο νυμφαγωγὸς καὶ οὐδέποτε συγχυστῆος μετὰ τοῦ προμνησθέντος παρόχου ἢ παρανύμφου. Οὕτως ὁ Ἡσύχιος σημειοῖ « νυμφαγωγὸς ὁ μετερχόμενος ἐτέρῳ νύμφην καὶ ἄγων ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οἰκίας, ὃ πρότερον γεγαμηκότι οὐκ ἔξεστι μετελθεῖν· διὸ ἀποστέλλουσι τῶν φίλων τινά· διαφέρει γὰρ ὁ νυμφαγωγὸς τοῦ παρόχου· καλεῖται γὰρ πάροχος τῶν φίλων τις ὁ ἐπὶ τῷ ὄχηματι ἅμα τῇ νύμφῃ καὶ τῷ νυμφίῳ ὄχουμενος, οἷον παρά- νυμφος ». Συμφώνως τούτοις καὶ ὁ Πολυδεύκης (Γ' 41)· « ὁ δὲ ἄγων τὴν νύμφην ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οἰκίας νυμφαγωγὸς, ὁπότε μὴ ὁ νυμφίος μετῆι· οὐ νενόμιστο δὲ μετιέναι τοὺς δευτερογαμοῦντας. Ἐπίσης καὶ ὁ Εὐστάθιος (Ἰλ. Ε, 420) διακρίνει τὸν νυμφαγωγὸν ἀπὸ τοῦ κατὰ μόνους τοὺς πρῶτους γάμους συμπρωχομένου τοῖς νυμφίοις παρόχου ἢ τοῦ πεζῆ συνοδεύοντος αὐτοῖς παρανυμφίου ἢ χαμαίποδος· « νυμφαγωγὸς ὁ τὴν νύμφην ἄγων ἐκ τῆς πατρικῆς οἰκίας τῷ νυμφίῳ καὶ μάλιστα ὁ τὴν κατὰ δεύτερον γάμον, καθ' ὃν οὐ θέμις τὸν νυμφίον μετιέναι, ἀλλ' ἀποστέλλεσθαι φίλον, ὃς οὕτω προσονομάζεται, καθ' ἃ δηλοῦσιν οἱ παλαιοί· ἔτι δὲ καὶ ὅτι ὁ παράνυμφος εἰκαιότερον οὕτω λέγεται· ὀρθότερον γὰρ ἔστι παρανυμφίον καλεῖσθαι τὸν συναπάγοντα τῷ νυμφίῳ τὴν νύμφην ἢ πεζῆ ἢ ἐφ' ἀμάξης, ὡς παρ' Ἀθηναίοις, ὑφ' ὧν καὶ πάροχος καλεῖται διὰ τὸ μόνος αὐτὸς συναναβαίνειν καὶ ὄχουμένῳ τῷ νυμφίῳ παροχεῖσθαι ». Οὐχὶ πάντοτε ὁμοῦς φυλάττεται ἐπίσης ἀκριβῶς καὶ κυριολεκτικῶς ἢ μεταξὺ τῶν δύο

λέξεων διάκρισις καὶ παρὰ μεταγενεστέροις συγγραφεῦσι καὶ γραμματικοῖς ἀναφέρονται νυμφαγωγὸς καὶ πάροχος ἢ παράνυμφος ὡς ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἢ ὡς συνώνυμα. Ἀλλὰ καὶ ἡ νύμφη παρηκολουθεῖτο ὑπὸ τῆς ἐκ γυναικῶν συνισταμένης θεραπείας αὐτῆς· ἀπετέλουσαν δὲ ταύτην πρῶτον μὲν ἡ συμπεμπόμενη ὑπὸ τῶν γονέων μετὰ τῆς νύμφης παράνυμφος καὶ διοικοῦσα τὰ περὶ τὸν γάμον καὶ ὀνομαζομένη νυμφεύτρια ἢ θαλαμεύτρια, εἴτα ἡ διοικοῦσα τὰ περὶ τὰς θυσίας καὶ μάττουσα τὰ πέμματα καὶ καλουμένη δημιουργός, ὡς καὶ ἡ τροφὸς τῆς κόρης ἢ καλουμένη τίτθη καὶ μαῖα. Ἡ δὲ μήτηρ τῆς νύμφης ἐθάδιζε περὶ τὸ ἐπισθεῖν τοῦ ὀχήματος, κρατοῦσα νυμφικὰς δᾶδας, διότι ἦν νόμιμον τῇ μητρὶ τὸ δαδουχεῖν ἐν τοῖς γάμοις τῶν θυγατέρων· διὸ καὶ, ὅτε ὁ Ἀγαμέμνων ἤθελε κρατῆσαι αὐτὸς τὴν συνήθη δαδουχίαν ἐν τῷ σχεδιαζομένῳ γάμῳ τῆς θυγατρὸς Ἰφιγενείας, ἡ Κλυταιμνήστρα εἰσάγεται ἀπαντῶσα αὐτῷ, « οὐχ ὁ νόμος οὗτος καὶ σὺ φαῦλ' ἤγει τάδε » (Εὐρ. Ἴφ. Αὐλ. 734). Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ θύρᾳ τῆς οἰκίας τοῦ νυμφίου φαίνεται ὅτι ἡ μήτηρ αὐτοῦ περιέμενεν ἐπίσης μετὰ δάδων τὴν πομπήν, ὅπως συνοδεύσῃ τὴν νύμφην εἰς τὸν θάλαμον αὐτῆς Διὸ καὶ ἡ Ἰοκάστη, ἀνοδυρομένη τὰ δεινὰ τοῦ υἱοῦ Πολυνεΐκου, συναναφέρει καὶ τὴν ἀγαμίαν αὐτοῦ διὰ τῆς παραλείψεως τῆς ἐν τῷ γάμῳ νομιζομένης δαδουχίας· « ἐγὼ δ' οὔτε σοι πυρὸς ἀνῆψα φῶς νόμιμον ἐν γάμοις, ὡς πρέπει ματέρι μακαρίᾳ » (Εὐρ. Φοίν. 344), ἐνθα ὁ σχολιαστὴς σημειοῖ, ὅτι ἔθος ἦν τὴν νύμφην ὑπὸ τῆς μητρὸς τοῦ γαμοῦντος μετὰ λαμπάδος εἰσάγεσθαι· καὶ ἕτερος σχολιαστὴς (εἰς Ἀπολλ. Ἄργον. 4,80) σημειοῖ γενικώτερον, ὅτι τὸ παλαιὸν ἦν ἔθος δαδουχεῖν ἐν τοῖς γάμοις τὰς μητέρας τῶν γαμοῦντων. Ἐνίοτε δὲ καὶ ἄλλος τις ἠδύνατο δαδουχεῖν, ἐν δὲ τοῖς τεχνικοῖς μνημείοις συμβολικῶς παρίσταται ἰδιαίτερός τις δαδουχος, ὡς αὐτὸς ὁ Ὑμέναιος φαίνεται προηγούμενος τῆς γαμικῆς πομπῆς, ὅς ἴσως καὶ ὠνομάζετο προηγητῆς (Panofka Eix. ἀρχ. βίου ΙΑ', 5). Ἐκτὸς δὲ τῆς καταστάσεως τῶν θυρῶν τῆς οἰκίας τοῦ νυμφίου καὶ τῆς δαδουχίας τῆς μητρὸς αὐτοῦ, φαίνεται ὅτι ἦσαν ἐνταῦθα καὶ ἄλλα σύμβολα, ὡς πρὸ τοῦ θαλάμου ἦν ἀνήρτημένος ὑπε-

ρος, καὶ ἡ νύμφη ἔφερε μεθ' ἑαυτῆς κόσκινόν ἢ κατὰ Σολώνειόν τινα διάταξιν φρύγετρον ἢ τηγάνιον, ὡς σύμβολα αὐτουργίας, δι' ὧν ὑπηνίττοντο τὴν ἐν τῇ οἰκονομίᾳ ἐπιστάσιαν τῆς νύμφης καὶ μελλούσης οἰκοδεσποίνης. Ἔτι δὲ κατεχέοντο ἐπ' αὐτῆς τε καὶ τοῦ νυμφίου, οἶονεὶ σπονδὴν τραγημάτων, τὰ καταχύσματα, δι' ὧν ἐδηλοῦτο ὅτι ἡ νύμφη ἦν εὐπρόσδεκτος ἐν τῷ κύκλῳ τῶν νέων συγγενῶν αὐτῆς, ὡς ἐσημειώθη τοῦτο γινόμενον διὰ τὸν αὐτὸν φιλόφρονον σκοπὸν ἐπὶ τῶν νεωστὶ εἰσερχομένων εἰς τὴν οἰκίαν δούλων ἢ οἰκετῶν (Δοκίμ. Α', σ, 200, 201). Περὶ τῶν ἐξ ἐπιγαμίας συγγενικῶν ὀνομάτων καὶ ἄλλων σχέσεων ἴδε Πολυδεύκην Γ', 30-49.

§ 8. Ἐνταῦθα ὀφείλομεν ποιήσασθαι λόγον περὶ τινῶν ἄλλων σημαντικῶν ἐθίμων, ἃ ἦσαν μᾶλλον κατὰ τόπους συνήθη. Καὶ πρῶτον ὅτι ἐν Ἀθήναις κατὰ τὴν ἐστίασιν τῶν γάμων παιδίων ἀμφιθαλές, οὗ ἕξων ἔτι ἀμφοτέρω οἱ γονεῖς ἐστεμμένον δι' ἀκάνθων καὶ κλάδων ὄρουσ περιέφερε λίκνον πλήρες ἄρτων, ἐπιλέγον ταύτας τὰς λέξεις, ὧν ἡ θεμελιώδης ἔννοια ἦν μυστικὴ « ἔφυγον κακόν, εὖρον ἄμεινον », παροιμιώδη φράσιν, λεγομένην ἐπὶ τῶν οἰωνιζομένων μεταβολῆν ἐν ἑαυτοῖς κρείττονα, δι' ἧς ἐσήμαινον, ὅτι « ἀπώσαντο μὲν τὴν ἀγρίαν καὶ παλαιὰν διαίταν, εὐρήκασιν δὲ τὴν ἡμερον τροφήν » (Ζηνοβ. Γ', 98). Τὰ αὐτὰ σημεῖοι καὶ ὁ Εὐστάθιος (εἰς Ὀδυσ. Μ, 357) « τραχὺν γὰρ τὸν βίον ἐκεῖνον (τὸν ἀρχαῖκόν) εἶναι καὶ παροιμία δηλοῖ παρὰ Πausανίαν λέγουσα, « ἔφυγον κακόν, εὖρον ἄμεινον », ἣν ἔλεγε, σῆσιν, ἀμφιθαλῆς παῖς Ἀθήνησιν, ἐστεμμένος ἀκάνθαις μετὰ ὄρουσων καρπῶν λίκνον βαστάζων πλήρες ἄρτων, αἰνισσόμενος τὴν ἐκ τοῦ παλαιοῦ βίου ἐπὶ τὸ κρείττον μεταβολῆν (Πρβλ. Δημοσθ. περὶ Στεφάνου § 259, Ησύχιον, Φώτιον, Σουΐδαν καὶ Lobeck ἐν Ἀγλαοφάμῳ 648). Ἐν Βοιωτίᾳ δὲ κατὰ τοπικὸν ἔθος ἐκαίετο ὁ ἕξων τῆς νυμφικῆς ἀμάξης πρὸ τῆς θύρας, ἵνα οὕτω ἀποκόψωσι τρόπον τινὰ τὴν εἰς τὰ ἴδια ἐπάνοδον αὐτῆς ὡς ἀνηρημένου τοῦ ἀπάξοντος. Περιεργότατον δὲ ἔθος τῶν νυμφευομένων ὑπῆρχεν ἐν Μακεδονίᾳ, τὸ τοῦ διανέμεσθαι ἄρτων, κοπτόμενον διὰ τοῦ ξίφους καὶ τραγόμενον ὑπ' ἀμφοτέρων, ἔθος σωζόμενον ἔτι καὶ

νῦν ἐν τοῖς ἐλληνικοῖς γάμοις καὶ ἀλλαγῶν καὶ κατὰ τὴν Ἡπειρον, μετὰ ταύτης τῆς διαφορᾶς, ὅτι ἀντὶ ξίφους κόπτουσι ἢ μᾶλλον διασπῶσι αὐτὰν διὰ τῶν χειρῶν ὁ νυμφίος καὶ ἡ νύμφη, ὑποβοηθούμενοι ἐκάτερος ὑπὸ τῶν ἑαυτοῦ συγγενῶν *). Γενικώτερον ἔθος, οὐ ἐπίσης ἡ σημασία ἦν συμβολικὴ, ἦν ἡ διανομὴ τοῦ γαμηλίου πλακοῦτος, οὐ τὰ συστατικὰ φαίνονται ὅτι ἀνεφέροντο οὐσιωδῶς εἰς τὴν μέλλουσαν τοῦ γάμου γονιμότητα ἦσαν δὲ ταῦτα σήσαμος, τὸ σύμβολον τῆς γονιμότητος, καὶ μέλι, τὸ κυριώτατον συστατικὸν στοιχεῖον καὶ ἀντὶ σακχάρους εὐχρηστον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πεμματοποιίᾳ. Παρὰ Φωτίῳ (Λεξ. σ. 510) σημειοῦται: « σήσαμον μετὰ μέλιτος κεκομμένον πρῶτον μὲν παρὰ τῶν νυμφίῳ τὸ παλαιὸν ἐδίδοσαν τοῖς ἀπαντῶσι περιόντες τῶν ἐντίμων ἢ φίλων, ἐπιλέγοντες ὡς παρὰ τοῦ γαμοῦντός ἐστιν ἡ τῆς γαμουμένης (ἐνταῦθα σημειωτέον τὸ ἀντίστοιχον παρὰ τοῖς νεωτέροις ἔθος τῆς διανομῆς τῶν σακχαρωτῶν ἢ σακχαροπῆκτων) ἢ νῦν δὲ δεῖπνα ποιοῦντες κατ' οἰκίαν διανέμουσι τοῖς κεκλημένοις ἐπεὶ πολυγονώτατον τὸ σήσαμον ». Ὡσαύτως καὶ ὁ σχολιαστὴς εἰς Ἀριστοφάνους (Βίρην. 869): « ἐδόκουν ἐν τοῖς γάμοις σήσαμον διδόναι, ὅς ἐστι πλακοῦς γαμικὸς ἀπὸ σησάμου πεποιημένος διὰ τὸ πολύγονον, ὡς φησι Μένανδρος ». Ἀναμφιβόλως δὲ τὴν αὐτὴν συμβολικὴν σημασίαν εἶχε καὶ τὸ κυδώνιον, ὅπερ ὁ Σόλων ἐκέλευε τὴν νύμφην τρώγειν, πρὶν ἢ δεχθῆ παρ' αὐτῇ τὸν νυμφίον ἐν τῇ νυμφικῇ παστάδι καὶ κλίνῃ, ὡς ὁ Πλούταρχος (Γαμ. παραγ. 1) διηγείται, ὑποδεικνύων συνάμα καὶ τὴν συμβολικὴν ἔννοιαν τῆς διατάξεως καὶ τοῦ ἔθους: « ὁ Σόλων ἐκέλευε τὴν νύμφην συγκατακλίνεσθαι μῆλου κυδωνίου κατατραγοῦσαν, αἰνιττόμενος, ὡς ἔοικεν, ὅτι δεῖ τὴν ἀπὸ στόματος καὶ φωνῆς χάριν εὐάρμοστον εἶναι πρῶτον καὶ ἡδεῖαν ». Βέβαιον ὅμως, ὅτι ἡ ὑπὸ Πλουτάρχου διδομένη αἰτιολογία τοῦ ἔθους

*) Τοῦτο τὸ Μακεδονικὸν ἔθος διηγείται ὁ Κούρτιος, VIII, 4, 27: « hoc erat apud Macedonas sanctissimum consuetiam rignus, quem divisum gladio uterque libabat; credo eos, qui gentis mores condiderunt, parco et parabili victa ostendere voluisse jungentibus opes, quantum contenti esse deberent ».

δύναται καὶ μὴ εἶναι ἡ μόνη ἀληθής, ἰδίᾳ τοῦ ἠθολόγου συγγραφέως οὔσα εἰκασία.

§ 9. Μετὰ πάντα ταῦτα ἡ νύμφη κεκαλυμμένη ἔτι διὰ τοῦ ἔανου ἢ τῆς νυμφικῆς καλύπτρας εἰσῆγγοτο εἰς τὸν νυμφικὸν θάλαμον, ἔνθα ἦν ἡ γαμηλίος κλίνη μετὰ παραπετάσματος, παστοῦ καλουμένου· οὗτος δὲ θάλαμος ἐλέγετο καὶ παττός· ταύτην ὁ νυμφίος κατέκλειε καὶ οὕτως ἔμενον μόνοι· ἐντεῦθεν καὶ ἡ παροιμιώδης ἔκφρασις «ἐνδοὶ πᾶσαι, ὁ τὰν νυδὸν εἶπ' ἀποκλάξας» (Θεοκρ. ΙΕ', 77), ἐν χρήσει ἐπὶ τῆς ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ παρουσίας τῶν ἀναγκαιοτάτων προσώπων. Εὐρίσκετο δ' ἐν τῷ νυμφικῷ παστῷ ἐκτὸς τῆς γαμηλίου ἢ νυμφικῆς κλίνης καὶ ἄλλη ἰδιαιτέρα κλίνη ἐτοίμη, ἡ ἐστρώννυτο, ἵνα μὴ τυχὸν ἀθυμῆσῃ ἡ παῖς, καὶ ἐκαλεῖτο παρὰβυστος πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῆς γαμηκῆς κλίνης. Πρὸ δὲ τῆς θύρας τοῦ νυμφικοῦ θαλάμου ἤδετο τοῖς ἄρτι θαλαμευθεῖσι νυμφίοις ὑπὸ χοροῦ τῶν συνοδευόντων προσώπων, ἠιθέων καὶ παρθένων τὸ ἐπιθαλάμιον ἄσμα, ὁ ἐπιθαλάμιος. Ἦσαν δὲ διάφορα εἶδη ἐπιθαλαμίων, ὧν τινὰ μὲν ἤδοντο ἐσπέρας, ἐλέγοντο δὲ κατακοιμητικὰ καὶ ἤδοντο ἕως μέσης νυκτός, τινὰ δὲ ὄρθρια, προσαγορευόμενα διεγερτικὰ· ἤδον δὲ αἱ παρθένοι πρὸ τοῦ θαλάμου τὸν ἐπιθαλάμιον. Οἱ ἐπιθαλάμιοι ἀπέτέλεσαν ἰδιαιτερον εἶδος τῆς μελικῆς ποιήσεως, ὃ ἐτελειοποίησεν ἡ Σαπφώ, δοῦσα αὐτοῖς μείζονα καὶ τερπνοτέραν ποικιλίαν διὰ περιγραφῆς ἐθῶν καὶ τρυφερῶν αἰσθημάτων καὶ ἄδουσα αὐτὰ μετὰ ζέσεως μὴ ἀποφυγοῦσα μηδὲ τὰ συνήθη καὶ δημώδη ἐν τοιαύταις περιπτώσεσι σκώμματα· ἐν τούτοις εὗρον οἱ ῥωμαῖοι ποιηταὶ τὰ ἄριστα πρότυπα αὐτῶν. Τῶν τῆς Σαπφούς ἐπιθαλαμίων μικρὰ τινα ἀποσπάσματα διεσώθησαν. Ἄλλ' ἔχομεν ὁλόκληρον λαμπρὸν ὑπόδειγμα τούτων τὸ 18^{ον} εἰδύλλιον τοῦ Θεοκρίτου, ὃ ἐστὶν ἐπιθαλάμιος εἰς τὸν γάμον τῆς Τυνδαρίδος Ἐλένης, περὶ οὗ μεταξὺ ἄλλων ἰδίως λέγεται ἐκεῖ, «πρόσθεν νεογράπτῳ θαλάμῳ χορὸν ἐστάσαντο δώδεκα τὰ πρᾶτα πόλιος, μέγα χρῆμα Λακαινῶν· αἶδον δ' ἄρα πᾶσαι ἐς ἐν μέλος ἐγκροτέοισαι ποστί περιπλίκτοις, περὶ δ' ἴαχε δῶμ' ὑμεναῖον». Τὸν αὐτὸν χορὸν ἄδουσῶν παρθένων παρέχει ἡμῖν καὶ ὁ Πίνδαρος

(Πυθ. Γ, 18), ἔνθα ἀναφέρει «παμφώνων ἰαχὴν ὕμεναίων, ἄλικες οἶαι παρθένοι φιλέουσιν ἑταίραι ἐσπερίαις ὑποκορίζεσθ' αἰοδαῖς». Αὐτὴ δὲ ἡ θύρα τοῦ θαλάμου ἦν κατάκλειστος καὶ ἐφυλάττετο ἔξωθεν ὑπὸ τινος τῶν φίλων τοῦ γαμβροῦ, ὃς ἐκαλεῖτο ἰδίως θυρωρὸς καὶ ἀπειργα τῆς εἰσόδου τοὺς ἔξωθεν. Τούτοις προσθετέον καὶ παντοῖα ἄλλα ἐπινοήματα καὶ εἶδει ἀστεισμῶν καὶ παιδιῶν, γινομένων ὑπὸ τῶν φίλων. Τοιαῦτα ἦσαν τὰ κτυπία, ἐπιθαλάμιος κτύπος, ἢ ἐπικρούσματα τοῦ θαλάμου ἔξωθεν ἐπικτυπούμενα. Πολλὰ δὲ τούτων καὶ ἄλλα τοιαῦτα ὑπὸ τῶν γραμματικῶν συνερανοισθέντα ἔθιμα ἀδύνατον προσδιορίσαι, εἰς τινὰς χρόνους καὶ τόπους ἀνήκουσιν· ἀδύνατον δὲ ἀφ' ἑτέρου καὶ προαγαγεῖν αὐτὰ ἐνώπιον τῶν πολλῶν διὰ τὸν λίαν ἀφελῆ καὶ διαφανῆ πέπλον δι' οὗ εἰσι περιβεβλημένα.

§ 10. Μετὰ τὴν νύκτα τῶν γάμων, τὴν μυστικὴν καλουμένην νύκτα, φαίνεται ὅτι ἦν νενομισμένον ἔθος τὸ ἀποχωρίζεσθαι τὸν σύζυγον ἀπὸ τῆς νεονύμφου γυναικὸς αὐτοῦ ἐπὶ μίαν ἡμέραν καὶ μεταβαίνειν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πενθεροῦ, ὅπου ἐκεῖνη ἔστελλεν αὐτῷ δῶρον χλανίδα, ἵνα δι' αὐτῆς ἐξαγοράσῃ τρόπον τινα τὴν εἰς τὸν ἴδιον οἶκον ἐπάνοδον αὐτοῦ. Ἡ ἡμέρα, ἐν ἣ ὁ νυμφίος ἀπηυλίζετο ἀπὸ τῆς νύμφης εἰς τοῦ πενθεροῦ ἐκαλεῖτο ἀπαύλια, καὶ ἡ ἐν τοῖς ἀπαυλίοις παρὰ τῆς νύμφης πεμπομένη τῷ νυμφίῳ χλανὶς ἐκαλεῖτο ἀπαυλιστηρία χλανὶς. Τότε δὲ καὶ συγκατεκλίνετο μετὰ μὲν τοῦ νυμφίου ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πενθεροῦ μικρὸν παιδίον ἀμφιθαλὲς θῆλυ, μετὰ δὲ τῆς νύμφης ἐν τῷ τοῦ γαμβροῦ ἄρβεν. Ἄλλως ἔχουσιν, ἀλλὰ πιθανῶς ἐσφαλμένως, τὰ περὶ τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐν τῷ Μεγάλῳ Ἑτυμολογικῷ σημειούμενα· «ἀπούλια, ἑορτὴ παρ' Ἀθηναίοις, ὅτι τότε ἄρχεται ἡ κόρη χωρὶς τοῦ πατρὸς αὐλίζεσθαι, ἢ τότε ἐπηυλίζετο τῷ ἀνδρὶ ἢ γυνὴ». Πιθανῶς ὁ ἐν τῷ δευτέρῳ διαζευτικῷ ἀναφερόμενος μετὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐπαυλισμὸς τῆς γυναικὸς ἀναφέρεται εἰς τὴν ἡμέραν τὴν λεγομένην ἐπαύλια· διότι ὡς προαύλια ἐλέγετο ἢ πρὸ τῶν γάμων ἡμέρα, οὕτως ἐπαύλια ἢ μετ' αὐτήν, καὶ πάντως ἐκ τῶν γραμματικῶν καταφαίνεται ὅτι διακριτέον τὰ ἐπαύλια ἢ τὴν ἐπαυλίαν ἡμέραν, τὴν δευτέραν τῶν γάμων ἡμέραν, καθ'

ἦν τὸ πρῶτον ἐπηυλιζέτο ἡ νύμφη ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ νυμφίου, ἀπὸ τῶν ἀπαυλίων, ἀπὸ τῆς νυκτὸς πιθανῶς τῆς αὐτῆς δευτέρας ἡμέρας, ἐν ἣ ὁ νυμφίος, ἀποχωριζόμενος ἀπὸ τῆς νύμφης, ἐκοιμήτο παρὰ τῷ πενθερῷ, ὡς προεῖρηται. Μετὰ δὲ τὴν οἰκαδε ἐπάνοδον τοῦ γαμβροῦ τότε πρῶτον ἡ νεοῦπανδρος σύζυγος κατὰ τὴν τρίτην ἀπὸ τῶν γάμων ἡμέραν ἐνεφανίζετο ἀποκεκαλυμμένη ἐνώπιον τῶν ἀγαθῶν αὐτῇ ἐπευχομένων συγγενῶν καὶ φίλων τοῦ οἴκου καὶ ἐδέχετο τὰ ἀνακαλυπτήρια δῶρα παρὰ τε τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῶν οἰκείων καὶ φίλων αὐτοῦ. Ἐκαλοῦντο δὲ ταῦτα τὰ δῶρα φυσικῶ τῷ λόγῳ ἀνακαλυπτήρια, διότι τότε τὸ πρῶτον αἱ νύμφαι ἀνεκαλύπτοντο, ὥστε ὁραθῆναι ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν. Ἄλλ' ἐνταῦθα πάλιν ἐπέρχεται ἄλλη σύγχυσις· διότι ὑπὸ τινων γραμματικῶν τὰ αὐτὰ δῶρα καλοῦνται καὶ ἐπαύλια ἢ ἐπαύλαια, μεταγενεστέρως δὲ θεωρήτρα, παρὰ δὲ τοῖς Λεσβίοις καὶ ἀθρήματα, καὶ ἀναφέρονται πεμπόμενα ὑπὸ τῶν οἰκείων καὶ φίλων πρὸς τὰς νεονύμφους, ἐνίοτε δὲ καὶ πρὸς ἀμφοτέρους τοὺς νεονύμφους· καὶ πάλιν ἐπαύλια ἰδίως ἐκαλοῦντο καὶ τὰ κατὰ τὴν ἐχομένην τοῦ γάμου ἡμέραν, τὴν ἐπαυλίαν ἡμέραν, καθ' ἣν πρῶτον ἐπηυλιζέτο ἡ νύμφη ἐν τῇ τοῦ νυμφίου οἰκίᾳ, παρὰ τοῦ πατρὸς τῆς νύμφης φερόμενα τοῖς νυμφίοις δῶρα ἐν εἰδει πομπῆς κατὰ τὸν Πausανίαν (παρ' Εὐστάθ. Ἰλ. Ω, 29) λέγοντα· « παῖς γὰρ ἠγεῖτο, χλανίδα λευκὴν ἔχων καὶ λαμπάδα καιομένην, ἔπειτα παῖς ἑτέρα κανηφόρος, εἶτα λοιπαὶ φέρουσαι λεκανίδας, σμήγματα, φορεῖα, κτένας, κοίτας, ἀλαβάστρους, σανδάλια, θήκας, μύρα, νίτρα, μυράλειπτρα, ἐνίοτε δὲ καὶ τὴν προῖκα τῷ νυμφίῳ » (πρβλ. Σουῖδ. Α, σ. 789).— Ἄριστα διασαφεῖ τὸ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἔθος τῶν γαμηλίων δώρων ἢ ἐπὶ τοῦ ὠραίου μαρμαρίνου σαρκοφάγου τῆς Ἰδανῆς ἐπαύλειως μυθολογικῆ εἰκῶν τῶν προσφερομένων τῷ Πηλεΐ δώρων. Ἐν ταύτῃ παρίσταται πομπικὴ σειρὰ προσφερόντων γαμηλίων δῶρα κατὰ τὴν ἐπιούσαν τοῦ γάμου ἡμέραν, τὴν ἐπαυλίαν ἡμέραν ἢ τὰ ἐπαύλια. Πρὸς τοὺς νεονύμφους προσέρχεται ἡ δωροφοροῦσα πομπή· Ὁ Πηλεὺς κάθηται ἐπὶ θρόνου παρὰ τῇ νυμφικῶς κεκαλυμμένῃ Θέτιδι καὶ λαμβάνει τὸ ξίφος, ὅπερ προσφέρει αὐτῷ ὁ

Ἡφαιστος, κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς, ὡς δεύτερον δὲ δῶρον μεγάλην ἀργολικὴν ἀσπίδα· ὀπίσθεν τούτου τοῦ Θεοῦ ἔπεται ἡ κρανοφόρος Ἀθηνᾶ, φέρουσα ἐν τῇ δεξιᾷ ὡς γαμήλιον δῶρον κράνος, ἔτι δὲ καὶ δόρυ, ὅπερ κρατεῖ ἐν τῇ ἀριστερᾷ. Κατόπιν ἔπεται ἡ Ὠρα τοῦ χειμῶνος, βαρέως ἐνδεδυμένη, φέρουσα ἐπὶ τῶν ὤμων λαγῶδιον καὶ νῆσσαν ἐκ τῶν ἄκρων ράβδου, ἣν κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρός, ἐν ᾧ διὰ τῆς δεξιᾶς σύρει πρὸς ἑαυτὴν κάπερον ἐκ τῶν ὀπισθίων ποδῶν· εἶτα ἡ Ὠρα τοῦ ἔαρος, ἔχουσα ἐν τῇ ἀριστερᾷ κανοῦν ἀνθέων, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς κρατοῦσα ἐκ τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν πηδῶντα ἔριφον· εἶτα ἡ Ὠρα τοῦ θέρους μετὰ στεφάνων ἀνθέων· εἶτα ἡ τοῦ φθινοπώρου, ἔχουσα τὸ περίζωμα πλήρες συνειλεγμένων ὀπωρῶν· κατόπιν παῖς, φορῶν περιεπτυσμένον ἐν εἴδει μανδύου πέπλον, ἐν δὲ τῇ δεξιᾷ κρατῶν δᾶδα πρὸς τὰ ὀπίσω ἐστραμμένην, ὡς ἵνα φωτίσῃ τοὺς ἐπομένους· ἔπειτα ἔφηβος μετ' ἀνημμένης δαδῆς ἐν τῇ ἀριστερᾷ καὶ μετ' ἀμφορέως ἐν τῇ δεξιᾷ, πικρανῶς ὁ Κῶμος· πρὸς δὲ τούτοις συγκλείει τὴν σκηνὴν ὁ Ἴριος, ἀπεστραμμένος καὶ μετὰ μεγάλης δυσκολίας ἀπωλῶν τὴν εἰς τοὺς γάμους ἀπρόσκλητον παρεῖσθσαν Ἴριδα. Καὶ παρ' ἡμῖν διατηροῦνται ἔτι ἱκανὰ γαμήλια ἔθιμα, προσεγγίζοντα τοῖς ἀρχαίοις, ὧν ἡ παράθεσις ὑπερβαίνει τὰ ὄρια τοῦ παρόντος πενήματος· σημειωτέον μόνον ἐκτὸς τῶν σποράδην μνησθέντων τὰ ἀμοιβαῖα δῶρα τὰ διδόμενα ὑπὸ τῆς νύμφης τοῖς φίλοις καὶ συγγενέσι τοῦ νυμφίου καὶ τὰνάπαλιν, ἔτι τὸ κανοῦν ἢ κανίσκιον, ἢ τὴν πάντα τὰ γαμήλια ἐνδύματα, κοσμήματα καὶ δῶρα ἐμπεριλαμβάνουσαν κατὰ τοῖς νεωτέροις περιληπτικὴν ἔκφρασιν *corboille de mariage*.